

Věnná města v průřezu staletí

JOSEF ŽEMLIČKA

Pojem „věnná města“ má své místo v historickém slovníčku. Sluší se ještě doplnit adjektivum „královská“, neboť ač se jejich důchody odkláněly ke královně a ta je skrze své úředníky spravovala, zůstávaly královskými. I z rukou panovníka také získávaly svoje výsady, milosti, ulehčení, jedním slovem privilegia.

Sám středověk, až do 15. století dávající v úředním i vůbec sdělném styku přednost latině i částečně němčině, obrat „věnná města“ neužíval. Nečteme o *urbes dotales*, o nichž takto mluví až Pavel Stránský. Přitom, technicky vzato, nešlo o věno, nýbrž obvěnění, takže korektně by se mělo mluvit o „obvěnných městech“, jak se toho v latině drží i Pavel Stránský. Poučení současní ovšem všimneme si, že královská města v Hradeckém a Chrudimském kraji, s odlehkým Mělníkem, patří královně a dohledu jejích úředníků. Jinak řečeno, termín „věnná města“ náleží k víceméně umělým výrazům, vtištěným do povědomí dějepisců 19. století. Nechme to tak být, novotvar by věc jen zamtlil.

Proč se zrovna Čechy a v jejich souřadnicích východní Čechy staly jejich domovskou půdou, se zasloužily specifické okolnosti. Bližší ani vzdálenější sousedství vhodnou analogii nezná ani Morava, kde české královny mívaly vlastnické a užívatelské zájmy, ale žádně z moravských královských (markrabských) měst jim neřikalo „paní“. Jistě, manželky českých knížat a králů se mohly těšit různým majetkům a důchodům, získávaným obvěněním nebo darem od mužského protějšku, eventuálně sménou či koupí, přesto se do poloviny 13. století nedá prokázat ustálená kontinuální držba, kterou by si královny předávaly jedna od druhé. Zlom vneslo až zajištění druhé manželky Václava II., mladičké Alžběty zvané Rejčka. Umírající král to před 21. červnem 1305 svázal se sumou 20 000 stříbrných hřiven, na 40 000 hřiven ji zvýšil král Rudolf I. Habsburský

zvaný Kaše, nový choť ovdovělé Rejčky. Podle Petra Žitavského to měly jistit důchody z měst Hradce, Mýta, Chrudimi a nejspíše již Poličky a Jaroměř.

Padla volba na města českého východu náhodně, nebo se v ní skrývá promyšlený záměr? Proč ne s Hradcem tehdy srovnatelné Litoměřice s věncem královských Loun, Žatce a Ústí se vtažením Mělníku? Nebo lépe Budějovice a k tomu Písek, Sušice, eventuelně Klátov? Nabízelo by se územní propojení s Rakousy, což by ladilo s habsburskými strategickými plány. Ale do hry vstoupil východ Čech souborem královských měst v hornolabsko-loučenské oblasti. V gruntu o nich mohl rozhodnout již Václav II., přičemž Rudolf, jeho nástupce na trůnu i v loži, by částku zdvojnásobil a výčet měst ne-li ustanovil, tak potvrdil. Tečku za první kapitolou učinilo „opatovické“ privilegium římského krále Albrechta a jeho syna rakouského vévody Fridricha, vydané 5. října 1307 skupině příštích věnných měst. I když o nárocích královny a jejím vztahu k dotčeným *civitates* tato výsada Habsburků kupodivu mlčí.

Ptáme-li se, proč východočeská města, napadne jejich sousedství se Slezskem, širší polskou domovinou Alžběty Rejčky, třebaže jejím otcem po meči vyměla velkopolská linie Piastovců († 1296) tam již nedržela žádné území. Kam jinam by se měla hypoteticky ohrožená Rejčka uchýlit? S třístí slezských knížectví navíc udržovaly východní Čechy politické, ekonomické i církevně správní kontakty. Ale možná se víc hledělo na tradici, stabilitu a výnost, vždyť města Hradec i Chrudim vyrostla z předních hradeckých *civitates*, zatímco Mýto, Jaroměř a Polička se řadily ke zdařilým otakarovským fundacím. Nebylo by divu, kdyby k pěti věnného jádra přibýlo Kladsko, snad tomu bránila jeho přeměna v manský kraj se zvláštním režimem (podobně Trutnovsko). Dobré spojení z českého východu jak do Polska, tak na Moravu a odtud do Rakous i Uher učinila z Hradecka a Chrudimska mimořádně důležitou oblast. Nebo si mladý král Rudolf, již dříve pomáhající otci v ovládnutí Kutné Hory a Čech (1304), s náповědou cisterciáckých důvěrníků učinil o východních Čechách slušnou geografickou představu, kterou by promítl do Rejččina zajištění? Spolu s českým si nárokoval i polský královský titul. Navíc již Guta Habsburská podle jednoho, byť ne spolehlivého formulářového zdroje měla získat z titulu obvěnění majetky *in Grecensi provincia*. Víme o Jičí-

nu, ten brzy odpadl. Nabízejí se proto další, zatím pro nás anonymní poločky.

Bud' jak bud', královna-vdova Rejčka uměla odkaz svých manželů zhodnotit. I po náhlé smrti římského krále Albrechta jí Habsburové vyjednali v Čechách velmi slušné existenční podmínky a v srpnu 1308 potvrdila Hradci, Jaroměř, Chrudimi, Mýtu a Poliče jejich privilegia. Byl to důležitý krok pro legalizování její pozice.

Jako svoje vdovské sídlo zvolila Rejčka příhodně situovaný Hradec a jeho hrad. Na plných deset let ho učinila honosným jádrem své východočeské domény, naopak Mělník se ocitnul v zájmové sféře její sokyně Elišky Přemyslovny. Volnou ruku, kterou Rejčce zpočátku dával král Jan, využila k rozvinutí bohaté kulturní, mecenášské i stavební činnosti, umožněné příjmy a důchody z věnných měst. Hradecký dvůr se stal živým společenským centrem, a jakmile se „hradecká paní“ sblížila s Jindřichem z Lipé, přidal se politický rozměr. Zajetí neklidného Ronovce v říjnu 1315 vyvolalo odboj proti králi, do něhož se zapojila i královna-vdova s oporou ve své doméne. Pověstný olej do ohně přililo zasnoubení Rejččiny dcery s javorským knížetem, následovalo vpuštění slezských oddílů do zdi Hradecka. Brzy se ukázala vojenská převaha královny strany. „Hradecká paní“ ztratila tři ze svých měst, její pozice se otrásla. Rok 1318 sice přinesl smír, pod královým tlakem se však Alžběta Rejčka svých východočeských pohledávek vzdala a v roce 1321 za finanční odstupné přesídlila do Brna, aniž by s Hradcem styky úplně přerušila.

Východočeská pětice svázaná s podmanivou Piastovnou se vřídila k ostatním královským městům, po smrti Elišky Přemyslovny následoval Mělník s okolními místy. Zdálo se, že jejich pouto ke královnám se rozvolní, nicméně nezapadlo. Karel IV. ho oživil, když svoji třetí (Anna Svídnická) a čtvrté choti (Alžběta Pomořanská) zapsal obvěnění na městech českého východu.

Větší osobní zájem o ně, už jako vdova, projevila teprve Alžběta, poslední ze čtyř manželů Karla IV. Dosáhla české královské i císařské korunovace. Když se u nového krále a zároveň svého nevlastního syna Václava IV. nesetkala s vřelou ochotou podpory svých dětí, hlavně Zikmunda, v roce 1383 trucovité opustila Prahu a usadila se v Hradci, od dřívější uchytené na rezidenční úkoly. Na Rejčku a její elegantní vedení hradeckého dvora nenavázala. S městem se nesázala a její pobyt byl pro Hradecké víc přítěží, než poctou. Zhusta

ba královně se může stát slibným předstupněm dalšího kariérního vzestupu.

Přes krizové výkyvy pracovala mašinerie královské komory, po- tažmo královniných pohledávek, až do roku 1419 vcelku spolehlivé, rozmach revoluce a její důsledky ovšem scénu radikálně přeskupily. Za faktického bezvládní, kdy chyběl nejen „řádný“ král, ale po odchodu Žofie do exilu i královna († 1428), nejenže zeslábla vertikální pouta, svazující věnná města s královnami, ale neprospělo to bez- tak chabým vazbám mezi jednotlivými věnnými obcemi. Ve víru překotných událostí dostala také města šanci k zisku půdních ma- jetků ze sekularizovaného církevního jmění. Jedním z revolučních center se stal Hradec a pozici předního utrakvistického pilíře si na- dále udržel. I v celozemském srovnání začala narůstat jeho pozem- ková doména. Rovněž ostatní věnná města se stávala pány venkov- ských statků. Ve vírech dvacátých a třicátých let se obvykle řídila vůdčím příkladem Hradce, městské husitské svazy postupně střída- la landfrýdní uskupení v regionech, v nichž se stále víc uplatňovala šlechta.

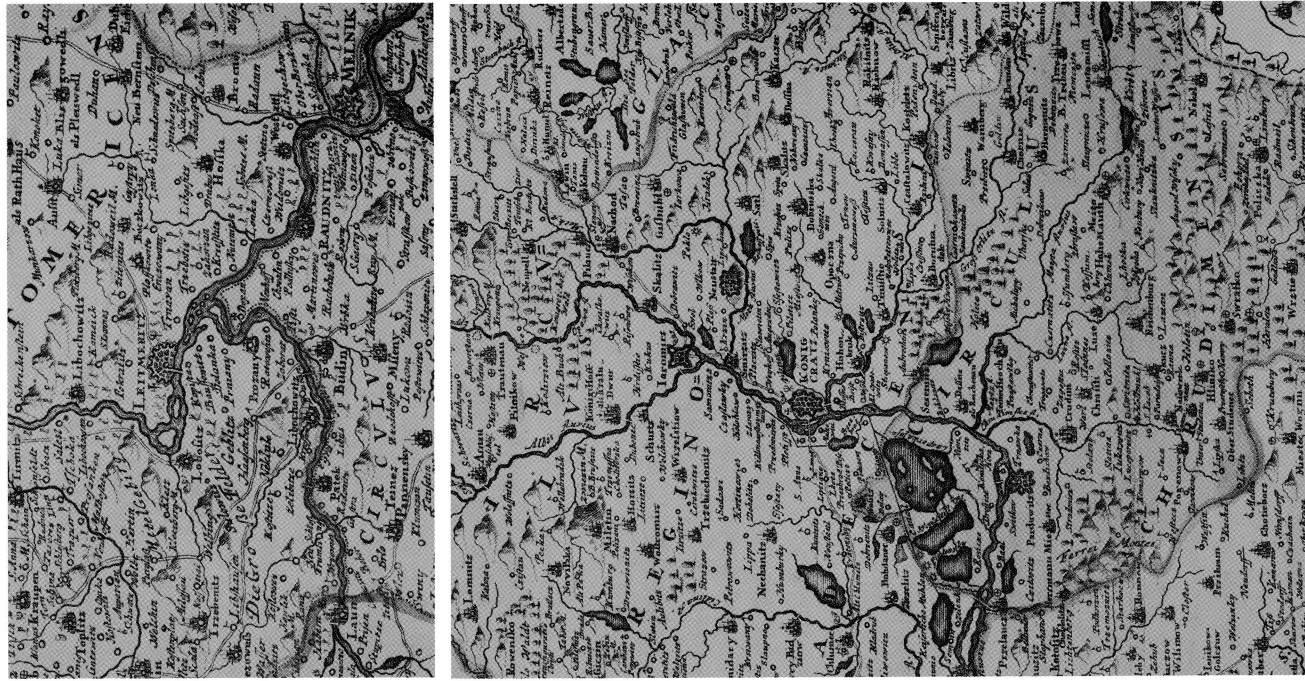
Navenek podstatný krok k návratu předrevolučních poměrů, pokud šlo o věnná města, učinil po svém nástupu král Zikmund. V únoru 1437 je připsal své manželce Barboře Celské po její korunova- vaci. Věnná města tím znovu svázal s královnami, avšak za situace odlišné. Šla svou cestou a hlásila se k tradici husitského sirotčího svazu, když se zapojila do bloku Hynce Ptáčka z Pirkštejna, později do uskupení svázaných s Jiřím z Poděbrad. Ani královna Barbora nevstoupila do zajetých kolejí. Po svém ovdovění a novém návratu do Čech se v roce 1441 usadila v jednom z věnných měst. Ne v Hrad- ci, nýbrž v Praze bližším Mělníku. Její sídlo se skrývá ve hmotě sou- časného zámku. Ve snaze vést okázalý dvůr a zprvu sehrávat i roli politické figury také Barbora zabředla do finančních těžkostí, uch- lovala se k zástávám. Ač katolička, opírala se o kališnickou šlechtu a využívala služeb obratných úředníků. Přesto nezabránila, aby její vliv ve věnných městech neklesal. Když se v roce 1445 proti jejím zásahům do městských záležitostí krvavě vzbouřila Jaroměř, předa- la otrěsená královna-vdova faktickou kontrolu nad věnnými městy Jiřímu z Poděbrad. Zemřela v Mělníku v červenci 1451.

I ve čtyřicátých a padesátých letech 15. století se věnná města českého východu účastnila politických událostí, v Hradci se jako

ho provázely nevěle a mrzutosti. Na druhou stranu vtiskla královní- nu vztahu k městu právní rámeček, na nějž se navazovalo. V čele její- ho aparátu působili královnin podkomoři a hofrychtéř, v obecné ro- vině i kancléři. Platby a příjmy stahované z přikázaných měst využí- vala Alžběta nejen k přebujelé reprezentaci, nýbrž skrytě sanovaly i politické ambice jejích synů. Nároky královniny i císařovny-vdovy byly bezedné a nutily Hradec k zadlužování, neboť v nezbytí musel žádat o půjčku jiná města, ba i židovské obce. Neoblíbenost Alžběty to zvyšovalo. I její poslední doložený styk s městem se váže k žádos- ti o poskytnutí 64 kop pražských grošů. S dlhuhy a závazky po cisa- řovně se vyrovnával ještě Václav IV. Na druhé straně náleží k Alžbě- tiným zásluhám povolání špičkové paríěřovské huti k dokončování hradeckého chrámu Svatého Ducha.

Rezidenční ráz Hradce po fyzickém odchodu Alžběty Pomořan- ské († 1393) *de facto* zanikl a Žofie Bavorská, druhá choť Václava IV., vcházela s východočeskými městy do běžného styku zcela neosob- ně, skrze své úředníky jako pasivní adresát věnných požitků. Kon- cem 14. století se v jejím držení ocitly Trutnov a Dvůr Králové nad Labem (od Alžběty Pomořanské přibyla i Chotěboř), čili všechna královská města českého východu uznávala českou královnu jako svou paní, aniž by souběžně přestávala být královskými *civitates*. Do královniných pohledávek přitom vstupovaly i jiné důchody a příjmy. Sumář majetků, jichž mohla Žofie před odchodem do uher- ského exilu využívat, sčítá listina Zikmunda Lucemburského pro svou manželku Barboru Celskou z února 1437.

Nebyť zásahu Karla IV. a jeho obnovy vztahu skupiny převážně východočeských měst k českým královnám, vše by jako krátká ano- málie skončilo u Alžběty Rejčky. Až za polovinou 14. století začala totiž věnná města plnit svoje transpersonální poslání. Ale pozor! Obnovil se jejich unikátní vztah ke královnám, svoje „vyživovací“ úkoly však nepřekročila. Politicky ani hospodářsky nevystupují společně, i při nabývání privilegií se každá městská reprezentace bere jen za sebe, daleko vpředu nejsilnější Hradec. Jedním slovem, věnná města netvoří zájmově stmelené a jednotně vystupující kor- pus. Od „normálních“ královských měst se liší v tom, že „hledí“ ke královnám, jimž náleží právo různých formalistních aktů. Místo do královské komory odvádějí svoje platby královniným úředníkům, ti bývají zase obvykle propojení s ústředním pražským dvorem. Služ-

Obr. č. 65 Věnná města na mapě Čech Jana Jiřího Mořice Vogta z roku 1712

v bezpečné konfesijní opoře načas usadil arcibiskup kališnické církve Jan Rokycana. Ve složitě době plné zvrátů vytrvale udržovala utrakvistický kurs. Přes začáteční výhrady se i věnná města nakonec podřídila bloku Jiřího z Poděbrad a v jeho podpoře setrvala i po jeho královské volbě v roce 1458.

Jakmile podstoupila korunovaci i Poděbradova choť Johana z Rožmitálu, neváhala se ujmout vlády nad věnnými městy, přesto v moci zástavních držitelů zůstávaly Trutnov, Jaroměř a Polička. Královna Johana občas zajížděla k obnově městské rady v Hradci, častěji k tomu zmocňovala své podkomoří. Epizodicky se ke královským věnným majetkům za Poděbradovy éry začlenily Teplice v Podkrušnohoří. Věnná města se každé za sebe, ne vcelku, účastnily různých zemských jednání a v roce 1470 i snesení sněmu o státních krajských hotovostech. Jejich část se vřadila do Hradeckého (Hradec, Jaroměř, Dvůr, Trutnov), druhá do Chrudimského kraje (Chrudim, Vysoké Mýto, Polička). Ze zástavy se vymanila Polička, z tíživého postavení i Jaroměř. Složitá zůstávala pozice Trutnova, svázaného s manskou soustavou.

I královna Johana, už jako vdova, si po vzoru Barbory Celské zvolila za sídlo Mělník. O jejich politických aktivitách svědčí i produkce mělnické kanceláře. Na Mělník přišly i některé výrazné osobnosti z jejího pražského kralování, ve skromnější míře a podle možnosti si držela svůj mělnický dvůr. Vedle podkomořího věnných měst a kancléře působili v její blízkosti i hofmistr a maršálek, k tomu další úředníci a služebníci. Na rozdíl od Barbory Celské se Johana rázně ujala řízení královských majetků a pěstovala kontakty s jejich správci. Avšak málo co z uchovaných dokladů se týká přímo věnných měst, jejichž výsady v jejím vdovském čtyřletí stvrdil a rozhojňoval Vladislav Jagellonský. S Mělníkem se královna Johana sžila víc než její předchůdkyně, zemřela na zdejším hradě v listopadu 1475.

Johana z Rožmitálu byla poslední z českých královen, jež si braly věnná města za své a některá z nich si za svého vdovství zvolily za rezidenci (Hradec Králové, Mělník). Včetně dohledu nad jejich vnitřním životem a prosperitou. Po její smrti se načas zpevněná vazba věnných měst ke královnám zase rozvolnila, jagellonští králové Vladislav a Ludvík převzali péči o věnná města a také jim nejednou potvrdili a rozšiřovali výsady.

I východočeská věnná města, a podobně i Mělník, se společně s jinými *civitates* úspěšně zapojila do procesu, jehož stavidla otevřelo husitství. Mohla těžit jednak ze sekularizace, jednak z dlouhodobého úpadku rytířů a zemanů, což v součtu nejen městům, ale méně šlechtické aristokracii otvíralo brány k pozemkovému vlastnictví. I proto víc než s královny (jichž často nebylo) se věnná města cítila být svázána s městským stavem, zastoupeným na zemském sněmu. Nejlépe si při pozemkových ziscích vedl z věnných měst Hradec. Už za Jiřího z Poděbrad to byly dvě desítky položek. I poté jich přibývalo, takže před první vlnou habsburských konfiskací (1547) objímalo hradecké městské panství víc než 40 vesnic a jejich částí. I ostatní věnné obce, tak jako většina jiných královských měst, se měnily v pozemkovou vrchnost dříve často šosovních vsí. Rozdíl byl ovšem citelný. Zatímco nevelká Polička dokázala k sobě majetkově připoutat široké okolí, zdaleka takového rozsahu nedosáhla „krajská“ Chrudim.

Jagellonská doba zůstala napětí mezi městy a panskou šlechtou ve více rovinách. Kromě politických zápasů, zvláště pokud šlo o místo královských měst na sněmu a jejich odpor k Vladislavskému zřízení zemskému (1500), se v prvních dekadách 16. století začaly obě složky potýkat v citlivé hospodářské oblasti. Racionální prvky se totiž nejnázne prosazovaly v rámci velkých celků, v nichž by se město důkladně propojilo s venkovským zázemím. Města, opřena o svá někdy do 13. století sahající privilegia, nechtěla uvolnit prostor šlechtickému velkostatku, který si též osvojoval základy úspěšného podnikání a v optice královských měst byl nekalou konkurencí, a to i podporou svých měst a městeček. I proto královská města lpěla na dodržování mílového práva, které se objektivně stávalo anachronismem. Řešení nepřinesla Svatováclavská smlouva (1517). Zápas byl o to tvrdší, že městský i šlechtický velkostatek fungoval na stejném principu, a spory jednak o respekt k městským privilegiím, jednak o podnikatelskou „svobodu“ zaměštňovaly oba jagellonské krále i zemský aparát, nakloněný velkým feudálním vlastníkům. Rozsahem se ovšem městský velkostatek, ba ani objemný fundus Hradce Králové, nemohl rovnat dominiím předních rodů, zejména Pernštejnů jako nástupců Poděbradských, později i Smiřických a Trčků z Lípy. Na druhé straně se obě složky vzájemně potřebovaly a v řadě ohledů ať mlčky, ať otevřeně spolupracovaly.

Z chování a postojů ostatních královských měst nijak nevybočovala ani věnná města, v popředí s Hradcem hájící své kompaktní náboženské jistoty. Utrakvistická církevní správa se vyznačovala decentralizací, s vnější autoritou pražské dolní konzistoře, naopak katolická administrativa se na východě Čech uchovávala výjimečně. Mladé biskupství v Litomyšli nepřechálo ani jedno století a během husitské revoluce zaniklo. Pokud rozhojňovala svoje privilegia, získávala je věnná města z rukou krále. Těsný vztah ke královným se mlžil a vytrácel. Podacího městských far a dosazování kališnických duchovních se iniciativně a bez odporu ujímaly městské rady, zaměštňované i hospodářskými starostmi, jak se vytrácelo s ekonomickým tlakem šlechtického velkostatku. Vliv na celozemské události si zachoval jen Hradec, částečně Chrudim, obě krajská centra s přirozenou spádovou a nadregionální autoritou.

Formálně se mohla ujímat věnných majetků korunovaná královna, avšak jen pokud chyběla královna-vdova. Po smrti Johany z Rožmitálu byla takovou až Marie Habsburská († 1558), manželka Ludvíka Jagellonského. Věnné statky jí připadly po korunovaci v červnu 1522, ale své nároky přenesla v roce 1531 na svou švagrovou Annu Jagellonskou († 1547), choť Ferdinanda I. Od roku 1523 se začal uplatňovat podkomoří královny a po nástupu Habsburků (1526) se jeho role umocňovala. Ku pomoci měl hofrychtěře a písaře, známého i jako komorní písař nebo komorní sekretář. Podkomoří, analogicky s královým podkomořím, se účastnil obnovování městských rad. Někdy k tomu zmocňoval hofrychtěře.

Od sklonku třicátých let se schylovalo k první konfrontaci habsburského krále s českými stavy. Z věnných měst se v takové politice nejvíce angažoval Hradec Králové, blízce spolupracující se Starým Městem pražským, vůdčím elementem městského stavu. Ostatní věnná města se spokojila s víceméně pasivní rolí, aniž by zaujala jasný kolektivní postoj. Jako další královské, ale i přední nekrálovské městské obce pěstovala jen běžné sousedské styky, málokdy přerůstající rámec kraje nebo oblasti. I proto chyběla vůle a schopnost obrany společných zájmů. Král Ferdinand získal v roce 1547 navrch a hospodářské i politické tresty dopadly nejvíce právě na města, věnná nevyjímaje. Vedle ustavení královských rychtářů, ztráty privilegií (většinou jen dočasně) aj. postihly městský stav

konfiskace pozemkového jmění, nejtíživěji Hradec Králové. Až po čase docházelo k dlíčí revizi tvrdých restrikcí.

Navenek se věnná města prezentovala jako korpus, ten ale procházel posuny. Složitě se vyvíjela pozice Trutnova a jeho manského okruhu. Setrval v dlouhé zástavě a jednání o jeho statutu zaměřeno návalo i zemský sněm. Roku 1569 se rastr věnných měst rozšířil o Nový Bydžov, jedné z posledních přemyslovských fundací. Skupině východočeských věnných měst se vzdalovaly Mělník a mělnické panství, jeho rezidenční role byla minulostí a neopakovala se. Manželky Habsburků, jako královny nebo královny-vdovy, se rády ujímaly příjmů z věnných měst, avšak ty tvořily jen část z jejich zisků. Déle se do jejich historie vepsala Marie Španělská, choť Maxmiliána II., nakonec i jako královna-vdova († 1603). Poté, co byl koncem 16. století Trutnov vyvázan ze zástavy a opět se stal královským městem, se věnné uskupení ustálilo na devíti: Dvůr Králové nad Labem, Hradec Králové, Chrudim, Jaroměř, Nový Bydžov, Mělník (jeho panství dlouhodobě zastavené), Polička, Trutnov, Vysoké Mýto. Řídil a spravoval je podkomořský úřad věnných měst. Po smrti Marie Španělské do korunovace Anny Tyrolské v lednu 1616, ženy krále Matyáše, přešla věnná města podle obvyklé praxe na českou královskou komoru. Anna zemřela v roce 1618.

Pomíjivá byla správa věnných měst Alžbětou Stuartovnou, manželkou Fridricha Falckého, korunovanou v listopadu 1619. Vzápětí se ohlásilo třicet let trávající válečné období, občas mírnější, občas bolestivější, v každém případě těžce postihující domácí společnost včetně věnných měst. Po korunovaci v listopadu 1627 se jich ujala Eleonora Gonzagová († 1655), druhá manželka Ferdinanda II. I věnná města, jako součást královských měst, srazilo *Obnovené zřízení zemské* (1627), přiznávající jim jeden sněmovní hlas, nehledě na konfiskace a hospodářská i náboženská omezení hned po Bílé Hoře. Další ztráty a úpadek přivodily vleklé války, radikálně klesly počty městské populace. Marně se snažil zájem věnných měst občas hájit jejich podkomoři. Mohl ulehčit v jednotlivostech, ne v celku. Stále měl k ruce hofrychtěře a komorního písaře, podkomořství měl zastávat někdo z rytířského nebo panského stavu.

Ozvuky válečných let doznivaly ještě hluboko za rokem 1648. V procesu rekatolizace zmizely poslední zbytky utrakvistické církevní správy, novou éru katolictví ve východních Čechách ohlásilo

zřízení biskupství v Hradci Králové v roce 1664. Hradecká diecéze vstřebala z věnných měst Hradec, dále Dvůr Králové nad Labem, Jaroměř a Trutnov, později se vztáhla i na Chrudim, Poličku a Vysoké Mýto, tedy na děkanáty někdejšího litomyšlského biskupství. Hradec Králové, centrum velkého kraje, se teď stal sídelním místem jednoho z (tehdy ještě mála) českých biskupství. Nedá se však říci, že by hradecká honorace změnu vřele uvítala. Hned zkraje město zabředla do sporu s prvním biskupem Matoušem Ferdinandem Sobkem (v Hradci 1664–1668, poté pražský arcibiskup, † 1675). Vedle pohasínajících náboženských resentimentů více působily stavovské a majetkoprávní důvody. Měšťané se ohrazovali, že biskup s nimi jedná jako s poddanými, Sobek je nařknul z nepřístojného povyšování. Následovaly další třenice, jednak o městskou plochu, jednak o katedrálu, již se stal chrám Svatého Ducha patronovaný královnou. Teprve s počátkem 18. století se situace uklidňovala.

V argumentech, proč zrovna Hradec, odkazuje zřizovací papežská bula Alexandra VII. *Super universas* na starobylost města, aniž by se jen krátce dotkla jeho vztahu k českým královnám. I tato drobnost svědčí o setrvalé tajícím povědomí uvnitř věnných měst. Manželky a vdovy habsburských panovníků je braly na vědomí, vždyť jim odtud plynuly příjmy, avšak osobní pouta a zájem braly za své. Eleonora Gonzagová se příznačně nezastala „svého“ města Hradce, když se přel s místními jezuity o pozemky uvnitř města. Trend pokračoval i za její nástupkyně Eleonory Magdaleny Gonzaga-Mantovské († 1686), třetí manželky Ferdinanda III., korunované v září 1656.

Kromě pasivity ze strany přímé „vrchnosti“ se věnná města ještě dlouho po třicetileté válce potýkala se zadlužením, strmým demografickým úbytkem, hospodářskými těžkostmi a někdy ničivými důsledky požárů, jako v Novém Bydžově v roce 1665. Město žádalo o daňové úlevy a také je částečně dostalo. Do Prahy se přesunul soud purkrabího Hradeckého kraje. Naštěstí bez větších následků se věnný region vyrovnal s morovou epidemií roku 1680, k hradeckým jezuitům se tehdy na měsíc uchýlila královna-vdova Eleonora Gonzaga-Mantovská. Hůře byl postižen stále ještě věnný Mělník se stovkami mrtvých. Nejvíce se právě Hradec k začátku 18. století začal i populačně blížit k předválečnému stavu, situace se velmi zvolna lepšila. Statut věnných měst nepřerušovaně trval, vzájemná

pouta a vědomí o celku však ve zrychleném tempu slábly. Věnná náplň podkomořského úřadu, jehož zavedenou páteř tvořili podkomoři, hofrychtéř a písaři, se omezovala v první řadě na obnovy městských rad, podkomoři dohlíželi i na řádné hospodaření měst.

Náhlá absence korunované české královny uvolnila ruce dispozičnímu právu správce jejího věnného jmění, tedy českého krále (a samozřejmě císaře), takže Leopold I. v roce 1687 prodal mělnické panství Černínům z Chudenic. Pouta Mělníku, v 15. století sídlá dvou královen, k východočeské věnné skupině se tím nadobro zpřetrhala. Další korunovanou královnou se až v září 1723 stala Alžběta Kristína Brunšvická, manželka Karla VI. Přetrvávající slabá místa v ústrojí a hospodaření věnných měst měla obnažit vizitační komise, již královna ustavila, aniž by se příliš co zlepšilo. Jen krajská města Hradec Králové a Chrudim snad začala fungovat o poznání lépe. Více se dařilo i Poličce, která svůj městský velkostatek proměnila na robotní a dokázala z toho ekonomicky těžit. Z výnosů mohla financovat náročné veřejné stavby (radnice, mariánský morový sloup).

Po smrti Alžběty Kristiny († 1750) se věnných měst ujala její dcera Marie Terezie. Vynucováním jim stvrdila řadu starších privilegií, s větší kritičností v tom pokračoval její syn Josef II., později ještě František II. Do chodu věnných měst zasáhly tereziánské a josefské reformy víc po formální stránce, hlavně způsobily další pokles úřadu podkomořiho a s ním spojeného hofrychtéře. Až do roku 1745 oba podléhali české komoře, po jejím zrušení místodržitelství. Náplň zůstávala neměnná: výběr peněžních dávek pro královnu, její zastupování při konfirmacích městských rad a farních beneficí. V obecné rovině měl podkomoři dbát na rozvoj měst s důrazem na finální prospěch státu. Jeho úřad se prakticky měnil v účtárnu podřízenou guberniu, čímž se opět sblížil s královským podkomořstvím. Byrokraticke postoupila, stavovský ráz nejvyšších zemských úředníků se vytratil. Po správních úpravách v polovině 18. století se ke krajským městům dočasně zařadil Nový Bydžov a byla posílena role krajských hejtmanů.

V kategorizaci měst se věnné obce vřadily do skupiny podkomořských měst (svobodná a věnná) a rovněž v nich začal pracovat regulovaný magistrát. Po kratičkém odeznění manželky Leopolda II. po ní jako korunovaná následovala druhá choť Františka II.

Marie Tereze Neapolsko-Sicilská († 1807), dlouhé období v této pozici zaujala Františkova čtvrtá žena Karolina Augusta Bavorská († 1873). Za této královny v roce 1834 zanikly úřady královnina podkomořiho i hofrychtéře, věnná města přešla v rámci gubernia do podkomořského úřadu. Jako poslední získala českou korunu v září 1836 Marie Anna Savojská († 1884), provdaná za Ferdinanda I. Drotivého, ale pro jeho abdikaci (1848) se po smrti Karoliny Augusty věna neujala.

Ačkoliv podkomořský úřad byl zrušen v prosinci 1848, institut věnných měst zanikl až v roce 1918. Královnyn, po roce 1836 pouze jako nekorunované, mohly uplatňovat pouze setrvačné ohlasy a zbytky svých někdejších práv, jmenovitě kostelní patronáty.

Přesto se napříč první republikou, socialistickým Československem i současnou Českou republikou udržela živá vzpomínka na věnná města i jejich historickou roli. Pěstujeme ji! Náleží k vědným symbolickým pojítkům, které sblížíjí hektický moderní dnešek se středověkou minulostí. Nevadí, že bude třeba odložit některé romantizující představy, jimiž si věnná města v dobrém úmyslu předlo 19. století. Nadto zůstávají i vědným badatelským námětem, který nekončí ani veřejnosti tímto předkládanou publikací.